

részeivel. A konferencia célul tűzte ki továbbá a jelenlegi kutatások hiányosságainak megállapítását, illetve a történelemtankönyvekkel kapcsolatos kutatások minőségének emelését, melynek egyik legfontosabb alapfeltétele a tudományos kutatók, valamint a történelemtanárok és tankönyvszerzők párbeszéde.

E célok alapvetően illeszkedtek a konferencián kiemelt fontossággal kezelt, a szakmai szempontokat a történeti emlékezet súlypontjaival párosító megközelítésbe. Manapság ugyanis rendkívüli jelentőséggel bír a történeti tudást a fontos közügyekről szóló közbeszéd integráns részévé formálni. Ez a felismerés vezette a szervezőket, hogy összevetésre készítsék az események „tudós” értelmezését a résztvevők tapasztalataival. Hasonló fontosságú felmérni a diákoknak a történelmi anyagról alkotott felfogását az oktatás nyilvánított céljai és valóságos következményei tükrében. Megkerülhetetlen az a kérdés, hogy milyen mértékben alakítja a történelemtanítás a történeti tudatot? Hozzájárul-e az önálló ítéletalkotás képességéhez? Elősegítheti-e egyfajta európai értelemben vett „citoyen” szellemiség kialakulását? Fejleszti-e a kritikai gondolkodás és az átfogó értelmezés képességét? Az 1956 eseményeit összehasonlító és tágabb módszertani kontextusba illesztő megközelítés segítségével a szervezők igyekeztek elősegíteni, hogy a nyugat-európai történelemtanárok újból érdeklődve forduljanak Kelet-Közép-Európa felé.

A konferencián elhangzott előadások közül négyet olvashatnak e lapszámban. Hubert Tison, a francia történelemtanárok egyletének tagja, Maciej Górny, a varsói Történettudományi Intézet kutatója, Katarina Kovacevic, a belgrádi egyetem könyvtárosa, illetve Juraj Marusiak, pozsonyi politológus munkája szemléltetik a tudományos tanácskozás tematikai és módszertani változatosságát.

Apor Péter

Közép-Európai Egyetem, Pasts Inc. (Múltak Társasága), Történeti Intézet

Az 1956-os magyar forradalom a francia oktatásban és a történelem tankönyvekben

A hidegháború miatt a közép-európai országok és népek történelmének tanítása hosszú ideig nehéz és tökéletlen volt. Pedig Magyarország megfelelő példa annak bemutatására, miként nyomták el a népeket, amelyeknek mégis volt bátorságuk újra és újra felkelni szabadságukért, végül 1989-ben nyerve el azt. Egy humánus és testvéri Európa létrehozatalához nélkülözhetetlen szomszéd országaink történelmének ismerete, különösen a közép-európai országoké.

A kommunista rendszer válságának elemzése a nemzetközi kapcsolatok tárgykörébe tartozik, még pontosabban a hidegháborús kapcsolatok témakörébe. 1956-ot a negyedik és az érettségiző évfolyamon tanítják Franciaországban. Én az utóbbira koncentrálok, vagyis a francia diákok által az utolsó középiskolai tanévben használt történelem tankönyvekre.

Azonban először érdemes áttekinteni azokat a feltételeket, amelyek meghatározzák a tanári módszertant, és hogy a tankönyvek mekkora terjedelmet szentelnek a témának; vagyis azt megvizsgálni, hogy a kommunizmus bukása után miként tekintenek 1956-ra ma az 2004-ben kiadott új tankönyvekben.

A történelem tanítását meghatározó feltételek

Hivatalos tanterv és oktatás

Az Oktatási Minisztérium szerepe a tanterv készítésében hosszú múltra tekint vissza. Franciaország a maga központosított, jakobinus rendszerű államát az Ancien Régime, a francia forradalom és Bonaparte Napóleon idejéből örökölte. A tantervet a Nemzeti Oktatási Felügyelőség dolgozza ki; és 1990 óta egy szakértői csoport, amely egyetemi szakértőkből, gyakorló tanárokból, nemzeti és regionális iskola-felügyelőkből áll. Néhány év óta a tanárokat is bevonják. A Nemzeti Oktatási Igazgatóság is véleményt nyilvánít, végül az Oktatási Minisztérium határozza meg a tantervet.

A tankönyveknek meg kell felelniük a hivatalos tantervnek.

1956-ban a tanterv az 1939-es évvel zárt, és egészen 1983-ig az érettségiző évfolyamon sem foglalkozott az 1939 és napjaink közötti eseményekkel. Manapság 1956 eseményei a nemzetközi kapcsolatok kontextusában, még pontosabban a hidegháború témakörében kapnak helyet.

Az iskola-felügyelők hivatalos megjegyzései intenek bennünket: „A jelenkori történelmet tekintve a forrásanyag korlátozott, néha elfogult és a megfelelő visszatekintési távolság hiányzik, hogy elválaszthassuk a lényeges információt a lényegtelenről. A fontos szerkezeteknek és trendeknek elsőbbséget szükséges élvezniük. Megalapozott és megkérdőjelezhetetlen tényekre kell támaszkodni, ezzel elkerülve az elsietett és leegyszerűsített magyarázatot, amely mindent fekete-fehérben hajlamos feltüntetni; továbbá ha szükséges, számos lehetséges magyarázatot kell adni. Ez lehetővé teszi a diákoknak az információk kritikai értékelését és azok viszonylagos fontosságának felismerését.”

Az óraszámok kérdésével is foglalkoznunk kell, mert ez határozza meg azt az időt, amelyet egy adott témával történő foglalkozásra szánunk. A jelenlegi érettségiző évfolyamon heti 4 óra jut a történelemre és a földrajzra, 2 óra egy héten az irodalomtörténetre, a társadalomtudományokra és a gazdasági áramlatok tanítására. A természettudományos tanulmányokra az órarend 2.5 órát hagy hetente; vagyis azt mondhatjuk, hogy 1.25 órát hetente a történelemre, levonva azt az időt, amely a tények elmagyarázására szükséges. Egy tanár tájékoztatott bennünket, hogy az új tanterv szerint ő három percet tud szánni az 1956-os magyar események bemutatására. (1)

Egy tanár tájékoztatott bennünket, hogy az új tanterv szerint ő három percet tud szánni az 1956-os magyar események bemutatására.

Iskolai tankönyvek

Hivatalos tankönyvek nincsenek Franciaországban, és nem létezik cenzúra, ugyanakkor a kiadónak igazodniuk kell a hivatalos tanterv elvárásaihoz. Legalább 18 hónapnak kell eltelnie a tanterv kihirdetése és az annak megfelelő tankönyvek kiadása között.

A tankönyvek szövegét egy akadémikusokból és középiskolai tanárokból álló csoportnak adják át (mind a collége, mind a lycée szintjén – a francia középiskolai rendszer két szintből áll: a collége a 11 és 14 év közötti tanulónak, a lycée a 15 és 17 év közötti diákoknak). Az iskola-felügyelők szintén felelősek a tankönyvek összeállításáért. Minden jelentős francia kiadónak létezik továbbá egy oktatás-orientált ága, és jelentős összegeket fordítanak a tankönyvek kifejlesztésére (dizájn, szín, dokumentumok, nyomás és nyomtatás). Továbbá a történelmi diskurzus általában konszenzuson alapul. A tankönyv a társadalom uralkodó véleményét fejezi ki egy bizonyos eseményről egy meghatározott időszak adott pillanatában.

A tanárok tankönyvválasztási szabadsága iskola- és osztály-független.

Az, hogy milyen mértékben használnak tankönyvet, az osztályoktól függően változik. Mondhatjuk, hogy a collége és a lycée 5. és 6. évfolyamán gyakran használják a tankönyvet, a bennük található gazdag forrásanyag miatt. Ehhez hozzájárul, hogy a tankönyveket gyakran térítésmentesen kapják a diákok. Ugyanis az állam, vagy a körzeti, testületi, illetve helyi hatóságok szerzik be azokat.

A diákok a tankönyvet az órai munka vagy a házi feladat megoldása során használják. Az érettségiző évfolyam esetében (az iskolaév végén kerül sor az érettségi vizsgára, ez az ún. baccalauréat). A vizsga során a diákok három típusú írásbeli feladat közül választhatnak: két esszé különböző témákról, illetve dokumentumok elemzése; mind kapcsolódik a tantervhez. Így választhatják a szovjet birodalom válságát is, és a magyar 1956 megfélemlíthető ennek a kategóriának. Néhány tankönyv egy oldalpárt szentel a témának, olyan feladatok kíséretében, amelyek a diákok tárgyi tudását és gondolkodási képességét is tesztelik.

Alljon itt példaként egy esszétéma a 2001. novemberi, Új-Kaledóniában megírt vizsgából: „Európa a két nagyhatalom vetélkedésének keresztútjában 1945 és 1991 között”.

1956 az órákon és a tankönyvekben

Az 1980-as évektől az 1990-es évekig

Tizenhat tankönyvet választottunk ki a kilencvenes évektől egészen 2000-ig, nem törekedtünk azonban teljes körű áttekintésre.

Az érettségiző évfolyamon 1983-ban foglalkoztak először az 1945 utáni korszak történelmével. A hidegháború visszakerült tehát a naptárba. „Ez az időszak a hidegháború története.” Vizsgáljunk meg egy tankönyvet az 1980-as évekből. (2) Két oldalt szentel a budapesti eseményeknek, amelyekben a szocialista/szovjet rendszer hármass csődjét hangsúlyozza: a desztalinizációs folyamat bukását; a „szocializmus lengyel útja” W. Gomulka által felvázolt modelljének kudarcát és a tekintélyuralmi rendszer néhány óra leforgása alatt történő összeomlását, amikor is az állítólagos „népi támogatás” nélkül maradt. Ez a beszámoló számos szöveg pontos időrendjével egészül ki: a diákok követelése (1956. október 22., Gerő Ernő beszéde, a sárospataki diákok hogyan fogadták a felkelést vidéken). Továbbá, hogy „az orosz nyelv tanulása választhatóvá vált, a marxista tankönyveket azonnali vizsgálatnak vetették alá, és hogy történelem tankönyveket vontak vissza a forgalomból.” (3)

Az 1998-as tankönyvek kevesebb helyet szentelnek a magyar felkelésnek. Hachette tankönyve összesen egy sort. (4)

A Berlini fal leomlása, és a szovjet-rendszer összeomlása, továbbá a „Másik Európa” belépése az Európai Unióba a tanterv felülvizsgálatát tette szükségessé, hogy szinkronban legyen ezekkel az eseményekkel. Közép- és Kelet-Európa 1945-től napjainkig tartó történetének oktatását 2002-ben vezették be; egyidejű kitekintéssel a Balkánra, amely szintén olyan téma, amely eltűnt a tankönyvekből korábban. A boszniai tragikus események szintén befolyásolták a tantervet.

Mennyiségi- és minőségi jellemzők

Egyes tankönyvekben az 1980-as években egy lecke szövege 16 sornyi volt. Az órai munka során ez aztán néhány sorra volt leszűkíthető, amelyből néha egy, azonban általában 5–6 sor maradt. Ennek két oka van: egyrészt az események sokasága, amelyekkel foglalkozni kell; másrészt az aktív tanári módszertan bevezetése, amely csökkentette az egyes állandó tematikákra jutó idő arányát. A tankönyvek tartalmazznak olyan feladatokat, amelyekkel a diákok az érettségi vizsgán fognak találkozni. Ezek többek között ma-

gukba foglalják egy beszámoló írását egymásnak ellentmondó dokumentumokról. Számos tankönyv egy páros oldalt szentel a magyar forradalomnak, ezzel is demonstrálva az oktatási programok kifejlődését.

A tankönyvekben használt forrásanyagban szövegeket és fényképeket is találunk.

– A szövegek: a magyar diákok 1956-os követelése; egy újságíró beszámolója, aki szemtanúja volt 5000 diák megmozdulásának a Petőfi-szobornál 1956. október 23-án; végül a magyar kormány utolsó rádióüzenete 1956. november 4-én a Szabad Kossuth Rádióban. (5, 6, 7)

– A fényképek: a szovjetek tankokkal verték le az 1956-os magyar forradalmat, valamint a prágai tavaszt 1968-ban. Egy fénykép aláírása a következő: „A karabélyok a harcokcsik ellen. A forradalmárok pusztán fegyverekkel szállnak szembe a nehézfegyverzetű ellenféllel, amelyet a szovjet-parancsnokság vonultat fel, hogy helyreállítsa a szocialista jogrendet Budapesten.” (8)

Egy másik fénykép: „A feldühödött tömeg Rákosi-tablókat éget.” (9) Egy megrázó fénykép közvetíti a forradalom bukását és azt a bánatot, amit ez kiváltott: egy lehajtott fejű felkelő fegyverrel a kezében, karja pedig társának válla körül. Az utca végén egy tank vár rájuk, amelyben szovjet katonák lovaglósülésben ülnek. (10)

A Sztálin-szobor ledöntése Budapest lakosainak dühét és eltökéltségét közvetíti. (11) Egy, a tömeg által felborított villamoson a következő jelszavakat olvashatjuk: „Takarodjatok”, „Szabad választásokat”, „Ruszkik haza”. (12) Magyarok égetik a szovjet zászlót. (13) Partizánok tépik le a Lenin-sugarút névtábláját. (14) A nép: egy fegyverével álló névtelen hős; Nagy Imre, a nemzeti hős – mint Kossuth Lajos a múltban; Rákosi Mátyás a sztálinista; Kádár János, a szovjetek szövetségese; Hruscsov a háttérben letépett képpel.

A magyar forradalmat bemutató szöveggörnyezet úgyszintén érdekes. A „válság” szó mellett, amellyel gyakran illetik a lengyel- és magyarországi eseményeket, az „általános felkelés” kifejezést is gyakran használják. Az egyik tankönyv témába vágó oldala a következő címet viseli: „Budapest 1956-ban: tekintélyuralom-ellenes felkelés.” (15) Egy 2004-ben kiadott tankönyv az emancipációs forradalmi kísérletek elfojtásáról beszél. (16)

Nagy Imre a karizmája és népszerűsége révén vált domináns személyiséggé. Kevésbé ravasz, mint a lengyel Gomulka, mert „engedi a szocializmussal szemben álló csoportok újjászerveződését, elítéli a Varsói Szerződést, és kihirdeti Magyarország semlegességét.”

1956 tanítása napjainkban

A 2002-es új tanterv elsősorban a világra, aztán Európára, végül Franciaország 1945-től napjainkig tartó történelmére koncentrál. Az 1956-os válsággal néhány sor foglalkozik, amikor a békés együttélés kontextusában kerül elő a téma. A Nathan tankönyv két oldalt szentel az eseményeknek ezzel a címmel: „Budapest 1956-ban, a desztalinizáció válsága.” (17, 18) Az 1945-től a hetvenes évekig a nyugat-keleti konfrontációnak szentelt fejezet egyik feladatában az 1956. november 6-i újság címlapját mutatják. (19) A Kelet-Európával foglalkozó fejezet szintén tárgyalja a magyar forradalom véres leverését.

Osztálytermi tanítás

A tankönyv ugyanakkor annak függvényében töltheti be szerepét, milyen „építész” a tanár a tanórán. Használhatja, ugyanakkor félre is teheti a tankönyvet, illetve több tankönyvet is használhat az órákon. Pótolhatja a kilencvenes évek tankönyveinek fogyatékosságát, amelyek – általában a helyhiány miatt – nem említik a budapesti felkelést.

Az 1945-től napjainkig, a nemzetközi kapcsolatokra koncentráló órákon a tanár a hidegháborúval, a szovjet kormány változó attitűdjével, a sztálinizmussal, a Sztálin halála utáni változásokkal, az SZKP 1956-os XX. kongresszusával, Hruscsov belgrádi útjával

(célja: felújítani a Szovjetunió kapcsolatait Titóval), illetve a kommunizmus pluralista jellegének elismerésével és bemutatásával foglalkozik. A tanár hangsúlyozza azokat a válságokat, amelyek rajta hagyták a nyomukat a szovjet-rendszeren: Kelet-Berlin, Budapest, Lengyelország, Prága, és a berlini fal leomlása.

1956 egyben a szuezi válság esztendeje is volt. A tanár elmagyarázza a lengyel- és magyarországi krízis közötti különbségeket, a korlátozások enyhítését Hruscsov alatt; a nemzeti érzés újjáéledését; a Szovjetunió állásfoglalását, amellyel nem fogadja el Magyarország kilépését a kelet-európai csatlós államok közül, míg Gomulka hű maradt a Varsói Szerződéshez.

Kifejti a magyar forradalom kibontakozását, évszámokat és forrásanyagokat felhasználva. Rákosit 1956. júliusában Gerő váltotta fel; a szovjetek első beavatkozása által ki-robbant felkelés azonban Gerőt lemondásra készítette. A Nagy Imre által alakított új kormány elítélte a cenzúrát, az egypárti uralmat, a Varsói Szerződést, és proklamálta Magyarország semlegességét. November 4. és 8. között került sor a második szovjet beavatkozásra, amely romba döntötte a desztalinizációs reményeket. A nyugati hatalmak beavatkozása elmaradt. „Mindenki a saját táborának a mestere.” (20) Franciaország és Nagy-Britannia Egyiptomban lépett föl, noha az Egyesült Államok és a Szovjetunió kétségbe vonta a két ország akciójának legitimitását.

Ezrek haláláról szóltak a tudósítások a forradalom eltiprása nyomán, 150 000 sebesültől, továbbá 100 000 és 200 000 fő közötti emigránsról, Nagy Imrét pedig kivégezték. (21)

A következmények: a nyugati országokat megrázták az események, és számos értelmiségi elhagyta a Kommunista Pártot. Az ENSZ elítélte a szovjet beavatkozást, úgyszintén Nehru, a semleges mozgalom vezetője. A tankönyvek beszámolnak a forradalom utáni helyzetről is. Magyarországon a Kádár-kormányt a kommunista rendszerek legliberálisabb reprezentánsaként mutatják be. „A kommunizmus bukása Magyarországgal kezdődött”, olvashatjuk Hachette tankönyvében. Magyarországon ebben az időszakban a Kommunista Párton belül a reformerek vették át a hatalmat, 1989 után a nem kommunista ellenzéki pártok újjáalakultak, az ország elnevezése „Magyar Köztársaság” lett, bevezetették a piacgazdaságot, és garantálták az állampolgári szabadságot, újraértékelték a Mindszenty bíboros elleni pert, és rehabilitálták Nagy Imrét. Végül az áprilisi szabad választások 1990-ben elűzték a hatalomból a kommunistákat és egy közép-jobb kormány került hatalomra.

A forrásanyagok és a dokumentumfilmek

A mozgókép lehetővé teszi, hogy pillanatokat mutassunk be a felkelésből, továbbá meghallgathassuk azoknak az embereknek a beszámolóját, akik szemtanúi voltak az eseményeknek. A CNDP-től (Franciaország tanárainak forrásközpontja) származó filmben egy magyar újságíró kommentálja egy rövidfilm jeleneteit a budapesti forradalomról, amelyeknek szemtanúja volt 1956-ban. (22) Egy lyoni tanár diákjainak egy videó-részletet mutat be, amelynek címe *Guerre froide, paix chaude* (Hideg háború, forró béke). (23)

Néhány könyv páros oldala lehetővé teszi a tanárnak, hogy a budapesti forradalmat és az azt követő megtorlást a szovjet rendszer elleni forradalom példájaként mutassa be. A tanítási témák magukban foglalják többek között a munkások és a diákok követeléseit; a magyarok vágyakozását a függetlenség és a szabadság után; illetve a szovjet érveket és vádakát, amelyekkel a magyar ellenforradalmárokat illették.

Tanulói reakciók

Ezeket nehéz felmérni. A diákok gyakran pusztán hallgatnak és jegyzetelnek az órán. Az érettségi jelenti számukra a fő célt a végzős évfolyamon. A vizsgára felkészítő feladatok az 1956-os eseményekkel kapcsolatos dokumentumok elemzésére megfelelő kontextust biz-

tosítanak. A diákokat megindítja a budapesti felkelés véres leverése és Nagy Imre halálbüntetése. Nagy Imre 1989-es újratemetését közvetítette a televízió, és számos tankönyv is megemlíti. (24) Ez az esemény jól hangsúlyozza a rehabilitációt. Fontosak ugyan a történetek és a szemtanúk beszámolóí, ám az érzelmek ellenére, amelyeket ezek az események kiváltak, szükséges a történéseket megmagyarázni és kontextusba helyezni.

Következtetés

A nyolcvanas évek tankönyveiben megfelelő súlyt kapott, a kilencvenes években háttérbe szorult a magyar forradalom tanulmányozása. Ugyanakkor Magyarország 1956-os függetlenségi harca része Kelet-Európa 1945-től napjainkig tartó történelmének és ezért a jelenlegi tanterveknek és tankönyveknek szerves része. Így tanulmányozása a francia középiskolákban is lehetséges.

Jegyzet

- (1) Idézve a lyoni tanár, Claire Pagnon Pila.
- (2) *Histoire classe de Terminale*, collection Prost, Paris, Colin, 1983.
- (3) Colin, 1983, 143.
- (4) *Histoire de 1945 à nos jours, upper 6th form classes*. GREHG Paris, Hachette, (1998) 133.
- (5) Hachette, i.m. 248. idézi Fetoj *Budapest 1956*. Juillard. (1996)
- (6) Magnard, i.m. 198. részlet *La Révolution hongroise*, Plon. (1957)
- (7) *Histoire Terminales S*, Hachette (2004) 94.
- (8) *Terminale Histoire, Le monde de 1939 à nos jours*. Hachette, Paris. (1983)
- (9) *Terminales Histoire*, Scodel, Paris. (1983) 120.
- (10) Hachette, i.m. 159.
- (11) Colin, i.m. 138.
- (12) Nathan, collection Jacques Marseille, i.m. 248.
- (13) Jean-Pierre Lauby (2003, szerk.): *Terminale STT Histoire et Géographie*. Magnard, Paris. 59.
- (14) Nathan, collection Marseille, 242.

- (15) Colin, i.m. 142–143.
- (16) *Terminale ES, L, S Histoire*. Bordas, Paris. (2004) 217.
- (17) *Terminale Histoire L-ES-S*, collection Jacques. Nathan, Hachette, Marseille. (2004) 383.
- (18) Nathan, collection Marseille. i.m. 248–249.
- (19) i.m. 98.
- (20) Hachette (collection Marseille), 64.
- (21) *Histoire Terminales ES, L, S. Belin*, Paris. (2004) 224.
- (22) CNDP: Centre National de Documentation Pédagogique: Jaltától Berlinig. A dokumentumfilm számos 13 perces részből áll, egy az 1956-os magyar forradalommal foglalkozik.
- (23) Szerkeszti a SIRPA, Védelmi Minisztérium.
- (24) Hachette, collection J. Marseille. i.m. 244.

Hubert Tison

Párizs, Történelem-Földrajz Tanárok Egylete

1956 a szlovák történelemkönyvekben

Az 1956-tal kapcsolatos szlovák reakciót két szinten kell elemeznünk: egyrészt a politikai elitek, másrészt pedig a társadalom szintjén. Bár Szlovákia Csehszlovákia része volt, a társadalom politikai konfliktusai sajátos karakterrel bírtak.

Ebben a folyamatban fontos szerepet játszott a nemzeti tényező; nem pusztán a csehek és a szlovákok viszonyára értelmezve, hanem – különösen 1956 októberében, a magyar forradalom időszakában – a szlovák-magyar kapcsolatokban is.

A szlovák politikai fejlődés sajátos karakterének kialakulásában nemcsak a szlovák társadalom eltérő vonásai, hanem Szlovákiának a csehszlovák államban elfoglalt speciális helyzete is döntő volt. Szlovákia csökkentett autonómiával bíró külön közigazgatási egységként működött. Noha Csehszlovákia – különösen 1948 óta – erősen központosított állam volt, mégis jelen voltak a hatalmi ágak sajátos jellemzői: a törvényhozásban a Szlovák Nemzeti Tanács, a végrehajtásban a Biztosok Testülete. A Szovjetunió nem